

الزامات نحوه اداره مرزهای سیاسی میان ایران و ترکیه و تأثیر آن بر امنیت ملی ج.ا.ایران

مسعود مصدق^{۱*}، رضا روشنی^۲

۱. دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی دانشگاه تهران، تهران، ایران
۲. دکتری مدیریت راهبردی و عضو هیئت علمی دافوس آجا، تهران، ایران

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۰/۲/۲۹

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۹/۱۱/۰۸

چکیده:

مرزهای سیاسی بین‌المللی به‌عنوان نقطه تماس میان کشورهای همسایه در شکل‌دهی روابط و مناسبات سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و امنیتی آن‌ها نقش برجسته‌ای دارند. این پژوهش با هدف شناسایی و تعیین الزامات نحوه اداره و مدیریت مرزهای سیاسی میان ایران و ترکیه و تأثیر آن بر امنیت ملی تدوین گردیده است. این تحقیق از لحاظ هدف از نوع کاربردی بوده که و به روش آمیخته (ترکیبی) انجام شده است. ابزار گردآوری اطلاعات شامل: مطالعات کتابخانه‌ای که به روش فیش‌برداری انجام و همچنین از ابزار مصاحبه نیمه ساختاریافته و پرسشنامه جهت آزمون فرضیه پژوهش استفاده شده است. جامعه آماری تحقیق، شامل صاحب‌نظران و اساتید و دانشجویان دکتری و کارشناسی ارشد دانشگاه فرماندهی و ستاد آجا؛ که به روش نمونه‌گیری هدفمند به تعداد ۶۶ نفر انتخاب گردیده‌اند. روش تجزیه و تحلیل اطلاعات، در بخش کیفی تحقیق با استفاده از روش تحلیل محتوای و در بخش کمی جهت آزمون فرضیه‌های پژوهش از آزمون T تحت نرم‌افزار SPSS استفاده شده است. مهم‌ترین یافته‌های پژوهش شناسایی و تعیین الزامات نحوه اداره مرز میان ایران و ترکیه شامل: عوامل سیاسی؛ اقتصادی؛ اجتماعی؛ فرهنگی و زیست‌محیطی و همچنین امنیتی - نظامی می‌باشد. آزمون فرضیه پژوهش دال بر این واقعیت است که الزامات نحوه اداره مرزهای سیاسی میان ایران و ترکیه بر امنیت ملی کشور به میزان تأثیر زیادی دارد.

کلید واژگان: ج.ا.ایران؛ جمهوری ترکیه؛ الزامات اداره مرز؛ امنیت ملی.

مقدمه:

مهم‌ترین هدف پژوهش حاضر شناسایی و تعیین الزامات نحوه اداره مرز میان ایران و ترکیه و میزان اثرات آن بر امنیت ملی ج.ا.ایران است؛ زیرا مرزها و نواحی آن به‌عنوان یک ماهیت فضایی - سیاسی یکی از موضوع‌های اصلی در جغرافیای سیاسی است که از ادوار گذشته موردنظر جغرافیدانان سیاسی بوده است. تحدید حدود مرزی کشورها به دلیل این‌که انسان‌ها قلمرو سرزمینی خود را مشخص و بر آن اعمال نظارت انحصاری می‌کنند از جایگاه برجسته‌ای برخوردار است. مرزها به‌مرورزمان و با توجه به تحولاتی که در روابط کشورها رویداده است، شکل امروزی خود را باز یافته‌اند. ماهیت جغرافیایی، ژئوپلیتیکی، ژئواکونومیکی و ژئوکالچر مرزها و کارکردهای مختلف آن‌ها هرچند از جهانی‌شدن متأثر است، اما هرگز اهمیت خود را از دست نداده و می‌تواند هم سبب ایجاد تنش و واگرایی و هم تعامل و هم‌گرایی میان کشورهای همسایه را فراهم آورد. بنابراین برای کاهش تنش با همسایگان می‌توان مرزها را مبنا و مبدأ مناسبی دانست و با در نظر گرفتن الزامات نحوه اداره و مدیریت مرز از مناقشات و اختلافات مرزی فی‌مابین نه تنها پیش‌گیری نمود بلکه زمینه‌های لازم و مناسبی را برای توسعه و گسترش روابط با همسایگان نیز ایجاد کرد. از آنجایی‌که ایران یکی از پر همسایه‌ترین کشورهای جهان محسوب می‌شود که نحوه مدیریت و اداره مرزهای آن ضمن اهمیت فوق‌العاده و اثر مستقیم بر امنیت ملی از ابعاد و پیچیدگی‌های فراوانی برخوردار می‌باشد؛ پرداختن به آن می‌تواند با در نظر گرفتن شرایط جغرافیایی ضریب امنیت را در کشور افزایش داده و بر جایگاه منطقه‌ای و جهانی نیز اثر داشته باشد که این خود دلیل قاطعی برای انجام گسترش مطالعات مرزی را هویدا و بر اهمیت و ضرورت آن می‌افزاید.

کشور ایران به همراه چین و بعد از روسیه دومین کشور رکورددار در تعداد همسایگان است (کریمی پور، ۱۳۷۹: ۴۰) و با داشتن ۸۵۷۴ کیلومتر مرز اعم از مرزهای خشکی و آبی (رودخانه‌ای و دریایی) منطبق بر هشت ناحیه فیزیوگرافیک اصلی شامل نواحی کوهستانی، کوهپایه‌ای، کویری، باتلاقی، مردابی، رودخانه‌ای، جنگلی و استپی است. در مجموع ایران به واسطه موقعیت راهبردی و واقع شدن در یکی از مهم‌ترین مناطق جهان همواره با فرصت‌ها، مزیت‌ها و تهدیدات و مناقشات مرزی مواجه است (ذکی، نجفی، ۱۳۹۳: ۲)؛ از این‌رو نحوه اداره مرز در این نواحی بسیار حائز اهمیت بوده و بی‌توجهی به آن می‌تواند مخاطرات جدی و مشکلات عدیده‌ای را برای امنیت ملی ج.ا.ایران فراهم آورد. بدین ترتیب تمام نواحی مرزی ایران با همسایگان از درجه اهمیت فراوانی برخوردار بوده و در این میان مرزهای کشورمان با جمهوری ترکیه هر چند از نوع مرزهای "توافقی" می‌باشند و در چهار قرن اخیر فاقد تنش قابل ملاحظه بوده و از همین لحاظ نیز به مرزهای صلح و دوستی شهرت یافته‌اند، اما همواره از درجه حساسیت و اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده و هستند، به طوری بعد از تأسیس جمهوری ترکیه، درگیری و مشاجرات دو کشور به دلیل شرایط ژئوپلیتیک و متأثر بودن آن از ناحیه‌گرایی سیاسی‌گردها در جنوب شرقی ترکیه و غرب ایران قابل ملاحظه است. علاوه بر این، ترکیه به‌عنوان نقطه تلاقی دو قاره مهم آسیا و اروپا و همچنین یک قدرت منطقه‌ای در سیاست خارجی ایران دارای نقش برجسته‌ای بوده و هر چه این دو کشور تلاش نمایند،

مسائل تنش‌زا از جمله مسائل مرتبط با مرز و نواحی آن را به نحوه مطلوب‌تری اداره و مدیریت نمایند، نتایج بهتری در عرصه‌های داخلی، منطقه‌ای و جهانی تحصیل خواهد شد. لذا بدیهی است اداره و مدیریت مرزی دارای پیش‌زمینه‌ها و الزامات متعدد و گسترده‌ای است که بی‌توجهی به هر یک از آن‌ها می‌تواند برای دو کشور منجر به ایجاد و بروز چالش‌های امنیتی گردیده که حتی دامنه آن تا بحران نظامی نیز پیش رود.

سوال پژوهش

الزامات نحوه اداره مرزهای سیاسی میان ایران و ترکیه کدامند و تاثیر آن‌ها بر امنیت ملی کشور به چه میزان است؟

فرضیه پژوهش

احتمالاً، الزامات اداره مرز ایران و ترکیه از دامنه گسترده‌ای برخوردار است و تاثیر آن بر امنیت ملی زیاد است.

مفاهیم بنیادی و نظریه‌های مرتبط با پژوهش

الف - مفاهیم بنیادی

۱) مفهوم مرز

مرزها که به‌عنوان خط جداکننده یک واحد فضایی از واحد یا واحدهای فضای دیگر تعریف می‌شوند، از عناصر اصلی تشکیل دهنده دولت - ملت‌های امروزی هستند. و به‌نوعی مبین خط تمایز حاکمیت‌های مجاور از یکدیگر و محدوده سرزمینی هر حاکمیتی را نشان می‌دهند (داینر و هاگین، ترجمه: امیری و کرمی، ۱۳۹۴). همچنین مویر، مرزها تا حدودی مانند پدیده‌های خطی توصیف می‌داند (مویر، ۱۳۷۹: ۲۸۱). دیکشیت معتقد است مرزها خطوطی هستند که قلمرو تحت حاکمیت یک حکومت ملت‌پایه را مشخص می‌کنند (Dikshit, 1995: 55)؛ اما گلاس‌نر در کتاب جغرافیای سیاسی سیستماتیک در باره مرز می‌نویسد: «در واقع مرز یک خط نیست بلکه یک سطح است، یک سطح عمودی که از طریق فضا، خاک و زیرزمین دولت‌های همسایه را برش و از یکدیگر تفکیک می‌کند. این سطح در روی زمین به‌صورت یک خط تصویر می‌شود» (Glassner, 1989: 5-73).

امروز خطوط مرزی ارزش حقوقی دارند و حدود آن را حکومت‌های همسایه و هم‌مرز به‌طور رسمی تعیین و علامت‌گذاری می‌کنند. وضعیت خطوط مرزی در سوابق سازمان ملل متحد نیز ثبت می‌شود، بنابر این دارای ارزش بین‌المللی بوده و از همین طریق به رسمیت شناخته می‌شود. مرز از نوع خط نازک که در نقشه‌های سیاسی دیده می‌شود، از اختصاصات کالبد فیزیکی حکومت مدرن است (حافظ‌نیا، ۱۳۸۹: ۳۰۰).

۲) رودخانه‌های مرزی

یکی از اشکال رودخانه‌های بین‌المللی^۲ رودخانه‌های مرزی یا رودخانه‌های همجوار هستند که مرز بین دو یا چند کشور را تشکیل می‌دهند؛ به بیان دیگر به رودخانه‌ای که متصل به سرزمین‌های دو دولت هستند، رودهای مرزی اطلاق می‌گردد. در شرایطی که رودخانه‌ها در مرز میان دو یا چند کشور قرار گیرند مهم‌ترین مسئله آن‌ها تعیین خط مرزی میان دو کشور

^۲. رودخانه‌های بین‌المللی به رودخانه‌ای اطلاق می‌شود که از دو یا چند کشور عبور کنند یا بین دو یا چند کشور واقع شده باشند.

از طریق آن رودخانه است و در شرایطی که در داخل چند کشور جاری باشند، مهم‌ترین مسئله نظام بهره‌برداری از آب آن رودها است (پیشگاهی فرد، ۱۳۹۵: ۳۷).

۳) مفهوم امنیت ملی

برای امنیت ملی تعاریف گوناگونی آورده‌اند. برخی از نویسندگان امنیت را به معنی نبود تهدیدات نظامی گرفته‌اند. در تعاریف کلاسیک امنیت ملی بر بُعد نظامی امنیت یا اقدامات واژگون‌سازی از خارج تاکید شده است، به طوری که در یکی از این تعاریف آمده است: امنیت عبارت است از توانایی کشور در دفع تهدیدات خارجی علیه حیات سیاسی یا منافع ملی؛ اما بدون اینکه تعاریف کلاسیک امنیت ملی را مردود بدانیم باید به این مهم توجه گردد که امروز صلح و ثبات جهانی جزئی از عناصر امنیت کشورها محسوب شده و در ده‌های اخیر با تغییر مفهوم امنیت بر جنبه‌های دیگر آن مانند استراتژی بازدارندگی تاکید می‌گردد و این خود دلیلی است که نشان می‌دهد، دیگر مانند گذشته امنیت ملی صرفاً به معنی داشتن راهبردهای نظامی و جنگی نیست و هر کشوری امروز برای تضمین امنیت ملی نیاز به حد معینی از ثبات سیاسی در منطقه جغرافیایی خود و همچنین امنیت داخلی دارد. بدین ترتیب امروز لازم است برای تعریف امنیت ملی تعریف جامع‌تری بیابیم. به طور کلی، امنیت ملی یعنی دستیابی به شرایطی که به یک کشور امکان می‌دهد از تهدیدهای بالقوه یا بالفعل خارجی و نفوذ سیاسی و اقتصادی بیگانه در امان باشد و در راه‌پیش‌برد امر توسعه اقتصادی، اجتماعی و انسانی و تأمین وحدت و موجودیت کشور رفاه عامه فارغ از مداخله بیگانگان را فراهم آورد. بنابر این امنیت هم هدف است و هم وسیله، زیرا با داشتن آن یک ملت می‌تواند به سایر اهداف خود مانند تأمین رفاه و آسایش دست یابد. مهم‌ترین اهداف امنیت ملی را می‌توان به شرح زیر خلاصه و بیان نمود:

- حفظ استقلال و تمامیت ارضی؛
- تحقق رفاه مردم و ثبات سیاسی کشور؛
- حفظ و اشاعه ارزش‌های ملی و اعتقادی؛
- فراهم کردن امکان فراغت خاطر نسبت به تهدیدات احتمالی (روشندل، ۱۳۹۰، ۱۸-۱۱).

۴) ویژگی‌های مرز ایران و ترکیه در زمان حاضر

● فیزیوگرافی مرز

بر اساس محاسبات جدید سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، مرز ایران و ترکیه از منطقه عمومی بورالان (نقطه مرزی دیم قشلاق) به عنوان نقطه مرزی مشترک ایران، ترکیه و آذربایجان (در نخجوان) شروع شده و به طول ۵۶۶/۱ کیلومتر تا نقطه مرزی دالامپرداغ (مرز مشترک ایران، ترکیه و عراق) ادامه دارد. از این طول ۴۱/۹ کیلومتر آن مرز آبی و ۳۳/۷ کیلومتر خط مرزی در رودخانه قره‌سو و ۸/۲ کیلومتر در رودخانه نازچای) و ۵۲۴/۲ کیلومتر را مرز خشکی تشکیل داده است. مرز به سمت جنوب از دامنه کوه آراتات کوچک گذشته و تا گمرگ بازرگان تقریباً به شکل یک خط راست ادامه دارد. این قسمت از مرز به منطقه بورالان معروف است که از نمای بالا به شکل یک تورفتگی در خاک ترکیه نمایان است و از آنجا مرز، مسیر خود را به صورت غربی شرقی آغاز و تا کلیسای کندی امتداد و دوباره به مسیر عادی شمالی جنوبی می‌رسد.

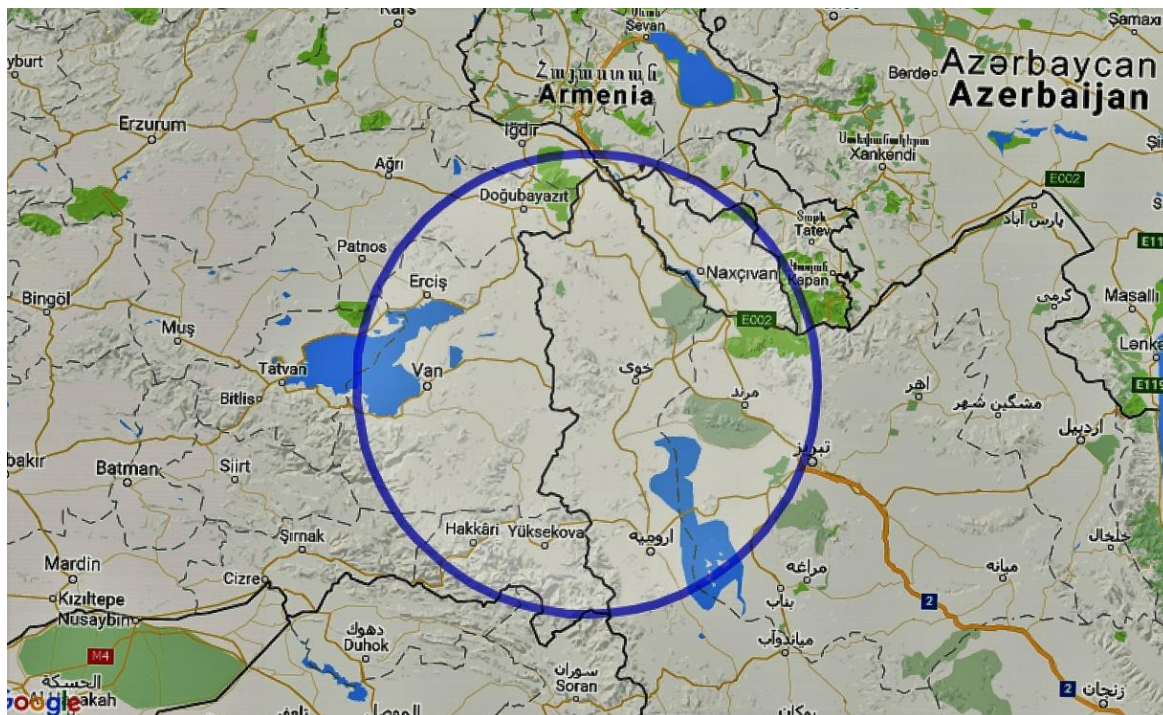
از نمای بالا این قسمت از مرز که از بازرگان تا پایین کلیسای کندی است نیز به صورت یک تورفتگی در دل خاک ترکیه دیده میشود. در ادامه مرز به شکل یک خط با انحنای کم تا پایین دره قطور و پاسگاه راویان و چهارستون در روبروی شهر سلماس که منطقه‌ای به صورت پیش‌رفتگی در داخل خاک ایران کشیده شده. بعد از این مرز مقعر به داخل ایران، یک فرورفتگی نیز در داخل خاک ترکیه داریم که در قلعه رش بالا واقع شده است از اینجا تا بازارچه مرزی سرو که در یک مرز مقعر قرار دارد مرز با تحدب و مقعر شدن‌های کمی ادامه یافته است. فرورفتگی عمده دیگری در روبروی روستای هاشم‌آباد و نرسیده به کوه‌های دالامپرداغ که مرز مشترک ایران، ترکیه و عراق است وجود دارد.

شایان ذکر است همچنان به‌خاطر عدم توافق نهایی، سیر جنجالی در تعیین مسیر دقیق مرز ایران و ترکیه در طول تاریخ همواره ادامه داشته است؛ به‌گونه‌ای که اکنون در برخی نقاط مرزی میان دو کشور، نقطه مرزی درست در وسط روستا قرار گرفته است. همچنین در دوسوی مرز روستاهای ریادی در نزدیکی نقطه صفر مرزی قرار دارند. در برخی نقاط محدوده صفر مرزی نیز موانع تردد مصنوعی ایجاد شده است. این موارد به همراه شرایط طبیعی و پوشش ضعیف امنیتی از طرف پاسگاه‌های مرزی باعث تردهای غیرمجاز از مرز شده است. این تردها برای قاچاق کالا، عبور مهاجرین غیر قانونی حتی از نقاطی مانند افغانستان و بنگلادش به سمت ترکیه برای ورود به اروپا، فرار اهالی دو کشور به‌خصوص به سمت دیگر انجام می‌شود^۳ (محمودی، افشانی و صالحی، ۱۳۹۴، ۲۲-۲۱).

توپوگرافی مرز

نوار مرزی ایران و ترکیه از منطقه‌ای عبور می‌کند که مملو از ارتفاعات صعب‌العبور است. لذا منطقه مرزی ایران و ترکیه به‌صورت تقریبی در دل مناطق کوهستانی شکل گرفته است. در این منطقه مرزی کوه‌های متعددی وجود دارد که از جمله آن‌ها می‌توان به قله آرات کوچک که در مرز مشترک ایران، ترکیه و آذربایجان با حداکثر ارتفاع ۲۹۲۳ متر است اشاره کرد؛ از جمله ارتفاعات دیگر می‌توان به دامپرداغ، هراویل، چیچک، ساری داش با حداکثر ارتفاع ۲۷۹۱ متر در غرب استان آذربایجان غربی و مشرف بر شهرستان سلماس را نام برد. ارتفاعات شرقی ترکیه در مرز ایران جهت معین ندادند. به‌طور کلی خاک ترکیه به‌وسیله موانع طبیعی مانند آغری داغ (آرات) از خاک ایران جدا شده و نحوه قرار گرفتن کلیه نقاط مشرف و تنگ‌های مهم در اختیار ترکیه است (محمدحسینی، ۱۳۹۱، ۷۴-۷۲). نقشه‌های شماره یک و دو به ترتیب شکل هندسی مرز ایران و ترکیه و شکل دو نماینگر قرار گرفتن ارتفاعات در مرز میان دو کشور است.

^۳. البته برای طول مرز ایران و ترکیه ارقام بسیار متفاوتی ارائه شده است. موسسه دولتی آمار و سرشماری ترکیه، طول مرز ایران و ترکیه را ۵۲۹ کیلومتر، مرکز آمار ایران آنرا ۴۸۶ کیلومتر، رزمآرا عدد ۵۰۰ کیلومتر، حافظ‌نیا ۴۸۶ کیلومتر، سنایی ۵۱۱ کیلومتر، فلاحزاده ۴۹۹ کیلومتر و در نهایت رضایی آن را معادل ۵۸۰ کیلومتر ذکر کرده‌اند (پیشگاهی‌فرد و سلطانی، ۱۳۸۸: ۲).

نقشه شماره یک: شکل هندسی مرز ایران و ترکیه از دیدم قشلاق تا دالامپرداغ

نقشه شماره دو: نحوه قرار گرفتن ارتفاعات مرزی میان دو کشور ایران و ترکیه

• پوشش گیاهی

پوشش گیاهی نوار مرزی عمدتاً چمنزار است که در مناطقی مانند منطقه مابین چالدران و بازرگان تا مسیر رودخانه مرزی ساریسو و همچنین منطقه چشمه‌بوران تا منطقه دیم قشلاق پوششی از جنس نیزار دارد. تنها منطقه‌ای که پوشش آن جنگلی است در منطقه دالامپرداغ قرار دارد که آن هم به صورت جنگل‌های تنگ و پراکنده مشاهده می‌شود؛ به‌طور کلی پوشش گیاهی به سمت ایران از تراکم کمتری نسبت به ترکیه برخوردار است (پیشین: ۶۴).

میله‌های مرزی

در سراسر مرز ایران و ترکیه ۵۱۶ میله مرزی اصلی وجود دارد. عمق نوار مرزی دو کشور پنجاه کیلومتر تعیین گردیده است^۴ (پیشین: ۷۵).

ویژگی‌های اقتصادی

به‌طور کلی چهره اقتصادی مناطق مرزی ایران در مقایسه با مناطق مرزی ترکیه مناسب‌تر است. به‌طوری که مرزنشینان ترکیه تمایل دارند که تسهیلات ترددی بیشتر شده تا بتواند مایحتاج اولیه خود را از کالاهای ارزان‌تر ایرانی تهیه کنند. در دو طرف مرز کشاورزی، داماری و زراعت وجود دارد و شغل اکثر مردم در این ماطق مرزی ترکیه زراعت؛ دامداری، تجارت، امور ترانزیتی و توریسم است، ایران و ترکیه از طریق خطوط جاده‌ای، هوایی و ریلی با یکدیگر ارتباط دارند. دو کشور از سال ۱۳۷۹ موافقت نامه توسعه همکاری‌های گمرکی و حمل و نقل جاده‌ای امضا کردند که به‌موجب آن ظرفیت کامیون‌های عبوری از مرز بازرگان از ۲۰۰ دستگاه به ۷۰۰ دستگاه افزایش یافت اما قاچاق کالا توسط مرزنشینان دو کشور به یک کار رایج تبدیل شده است.

بازارچه‌های مرزی

در مرز ایران و ترکیه سه بازارچه مرزی ساریسو در شهرستان ماکو، رازی در شهرستان خوی و سرو در شهرستان ارومیه وجود دارد. هر چند بازارهای مرزی در رونق اقتصادی مناطق مرزی ایران و ترکیه نقش مهمی دارند، اما واقعیت امر این است که این بازارچه‌ها نه تنها نتوانسته‌اند در شکوفایی اقتصادی کشور نقش داشته باشند، بلکه به بازار وسیعی برای واردات قاچاق نیز تبدیل شده‌اند. در حالیکه بازارهای مرزی ترکیه توانسته‌اند در یک‌سال هشت میلیارد دلار درآمد ایجاد کنند (محمدحسینی، ۱۳۹۱، ۱۰۹-۱۰۷).

برشماری منابع تنش در مرز ایران و ترکیه

منابع تنش در روابط دو کشور ایران و ترکیه با تاکید بر منشأ جغرافیایی که کارکرد مرزی هم در آن‌ها بی‌تاثیر نیست را می‌توان در موارد زیر خلاصه نمود:

^۴. میله مرزی اصلی، میله‌ای است فلزی یا سیمانی که اندازه و رنگ آن طبق موافقت دو کشور مشخص شده و در روی نقاط معین روی خط مرزی نصب می‌گردد. این نوع میله مسیر اصلی مرز را مشخص میکند. میله فرعی با تعداد معین به‌منظور دقیق‌تر شدن مسیر مرز مابین میله‌های مرزی اصلی نصب می‌شود. اندازه و شکل این میله‌ها با میله‌های اصلی متفاوت است.

- (۱) مسئله گردها؛ مسئله کردها برای ترکیه حیاتی است. در واقع برای آنکارا هیچ‌یک از مسائل راهبردی بیرونی و درونی به اندازه واگرایی سنتی کردها مهم تلقی نمی‌شود. با توجه به اینکه پراگندگی جمعیت کردها در حاشیه کوهستان‌های مرزی ایران و ترکیه قرار دارد. در حال حاضر و با توجه به تحولات منطقه و مسائلی مانند ادعای استقلال کردستان عراق سبب کردیده سیاست‌های ایران و ترکیه در خصوص موضوع کردها از یک هم‌گرایی عملی پیروی و بر هم منطبق شود، اما با این حال مسئله کردها همیشه یکی از مسائل ویژه میان دو کشور است.
- (۲) اختلافات ایدئولوژیک میان ایران و ترکیه؛ امروز ترکیه پرچم‌دار سیستم لائیک بوده و برای گسترش آن همواره در تلاش است. این عامل باعث تقابل با ج.ا.ایران شده و گسترش تنش‌ها را به وجود آورده است.
- (۳) تعدد و اختلاف در دیدگاه‌های ژئوپلیتیک میان دو کشور؛ ایران و ترکیه و سایر دولت‌های پیرامونی ایران به‌طور کلی فاقد دیدگاه‌های ژئوپلیتیکی مجردند و دیدگاه‌های آنان تحت تاثیر تاریخ، ایدئولوژی سیاسی، موقعیت جغرافیایی، تنگناهای ارتباطی و آرمان‌های ملی و مذهبی از زمینه‌ای تنش و مشاجره می‌باشد.
- (۴) آب؛ قابلیت ترکیه برای اعمال فشار آبی بر ایران بسیار محدود و دارای مقیاس محلی و حاکم منطقه‌ای است. بخشی از رودهای ارس، ساری‌سو، جلیک، زولاچای، شهرچای و نازلوچای از خاک ترکیه تامین می‌شود. ترک‌ها که در استفاده از حربه آب علیه همسایگان سابقه طولانی دارند، در موقعیتی هستند که می‌توانند از این توانایی بهره‌برداری سیاسی کنند.
- (۵) قاچاق مواد سوختی از جمله بنزین، گازوئیل، احشام، اشیای عتیقه که از ایران به ترکیه با توجه به تفاوت‌های بسیار زیاد بهای آن‌ها در دو کشور که از مرز قاچاق می‌شوند.
- (۶) احداث دیوار مرزی توسط ترکیه نیز یکی دیگر از ویژگی‌های مرزی میان دو کشور است. طول این دیوار امنیتی مرزی فقط ۱۴۴ کیلومتر خواهد بود که تاکنون بیش از نیمی از آن به اتمام رسیده است. در بقیه فواصل دو طرف از برج‌های دیده‌بانی، موانع فلزی و نورافکن‌ها به‌منظور تامین مرز استفاده می‌کنند. ساخت این موانع برای مبارزه با تروریسم و جلوگیری از قاچاق مواد مخدر و نفوذ مهاجران ضرورت اط طرف دو دولت اعلام گردیده است.

(تارنمای: <https://ir.sputniknews.com>).

نمایی از دیوار بتونی مرزی میان ایران و ترکیه که توسط دولت ترکیه احداث شده است

ب - نظریه‌ها و مطالعات پایه در خصوص مرز و نحوه اداره آن

در این پژوهش علاوه بر مطالعات کتابخانه‌ای و استفاده از پرسشنامه جمع‌آوری اطلاعات و به‌منظور تعیین الزامات نحوه اداره مرز یازده نظریه مرتبط با مرز که توسط اندیشمندان جغرافیا ارائه گردیده است، نیز مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است زیرا نظریه‌ها یا تئوری‌ها بخشی از دانش است که به فهم ما از واقعیت کمک و آن را منظم می‌کند. از این‌رو در اینجا به‌طور مختصر به هر یک از آن‌ها می‌پردازیم.

• نظریه ریچاردسن

بر اساس نظریه ریچاردسن در کتاب آمار منازعات کشنده که در زمینه اختلافات مرزی نگاشته شده، جنگ یک چدیده حیاتی است. بر اساس این نظریه استعداد روابط بین ناحیه‌ای از جمله مشاجره تابع تعداد همسایگان است. در جمع‌بندی این نظریه باید گفت: بین تعداد همسایگان و گسترش زمینه چالش و درگیری در طول مرزهای کشور که زمینه مسئله برای کنترل و مدیریت مرزهای کشور است، یک رابطه مستقیم وجود دارد (جان‌پرور، ۱۳۹۶: ۱۷۵).

• نظریه پوتیتکا پیترهاگت

هاگت با ارائه مدلی از کشورهای محصور در خشکی، ۱۲ محور جغرافیای بالقوه در دسرساز را که می‌تواند موجب منازعه و مشاجره کشورهای همسایه شود را تشریح نموده است. این عوامل عبارتند از: محصور بودن در خشکی، استفاده از خط آب پخشان، مجرای سفلاهی رودخانه‌های مرزی، چگونگی بهره‌برداری از دریاچه مشترک مرزی، جریان رود که به سفلاهی قلمرو کشور دیگر وارد می‌شود، وجود یک گروه اقلیت زبانی در امتدا مرز، وجود گروه‌های قومی خاص در نواحی مرزی،

کوچ‌نشینان و جابجایی فصلی آنان به دو طرف مرز، وجود اقلیت‌های مختلف در داخل کشور، وجود منابع استراتژیک در نواحی مرزی مانند اورانیوم، داشتن قدرت و هویت برای حفظ بقا و بالاخره اینکه بدانیم منابع مشاجرہ بین‌المللی متحول و متغیرند.

• نظریه تعاملات مرزی مارتینز

مارتینز (۱۹۹۴) استدلال کرد که شرایط محیطی و انسانی موجود در دو طرف مرز هر کشور سبب توسعه و یا ایجاد مانع در روابط بین دو کشور می‌شود. بر پایه این نظریه تعامل در مناطق مرزی به پنج سناریو مترقی تقسیم شده‌اند: در سناریو اول یعنی منطقه مرزی بیگانه، شرایط کلی بین دو کشور همسایه به وسیله اختلافات سیاسی، ایدئولوژیک، ملی‌گرایی شدید و یا حتی جنگ مشخص شده است. سناریو دوم، دو همسایه رقیب تا حدی کشمکش بین خود را کاهش داده و موافقت می‌کنند سطح حداقلی از تعاملات مرزی صلح‌آمیز را شکل دهند. در سناریوی سوم به علت روابط خوب بین همسایگان مرزهای وابسته به وجود می‌آید تا درجه‌ای از آزادی اقتصادی بین دو کشور شکل گیرد و در نهایت در سناریوی چهارم دو کشور در اثر از بین رفتن اختلافات سیاسی و سایر موانع موجود بر سر راه تجارت و حرکت انسان در طول مرزها به مرزهای یکپارچه دست می‌یابند. در این سناریو تعامل متقابل بین دو کشور در سطح بالای افزایش می‌یابد و دو کشور به صورت قابل ملاحظه‌ای سطح حاکمیت خود را کاهش می‌دهند و بالاخره در سناریوی پنجم بر اثر اشتراک‌گذاری اهداف میان دو کشور مرز محو می‌شود و به دو کشور وحدت سیاسی می‌رسند (جان‌پرور، ۱۳۹۶: ۱۸۱-۱۷۹).

• نظریه هاوس

جان هاوس مدل عملیاتی از روش‌های مطالعات روابط بین‌المللی مانند کشمکش در تعامل قدرت، ارتباطات اجتماعی و تحلیل سیاست‌ها و تعاملات را برای توضیح متقابل مرزی تولید کرده است. مدل بر اساس تجزیه و تحلیل طیف گسترده‌ای از جریان‌های معاملاتی مردم، کالا و خدمات، سرمایه، ایده‌ها و سیاست شکل گرفته است. (House, 1982, 8-11). به‌طور کلی مدل مبتکرانه هاوس باید گفت که توجه او به الگوی رفتاری در طول مرزها نسبت به جریان کالاها، انسان و... بیان‌کننده پیوند نزدیکی بین این جریانها چه به صورت قانونی و چه به صورت غیر قانونی با گروه‌های ساکن در مناطق مرزی از یکسو و از سوی دیگر نوع سیاست‌ها و برنامه‌ها در طول مرزهای دو طرف دارد (جان‌پرور، ۱۳۹۶: ۱۸۳).

• نظریه ریچارد هارتشورن (طبقه‌بندی تکوینی مرز)

جغرافیدان امریکایی، ریچارد هارتشورن (۱۹۳۵) با همکاری جونز و ویتلسی نسبت به طبقه‌بندی مرزها به پنج دسته شامل:

- (۱) مرزهای پیش از سکونت (مرزهای که مهاجران در سرزمین خالی از سکنه به وجود می‌آورند)؛
- (۲) مرزهای پیش‌تاز (در مناطق غیر مسکونی همگام با پیشروی انسان تشکیل می‌شود)؛
- (۳) مرزهای تطبیقی (مرزهای که با تاکید بر جغرافیای انسانی و منطبق بر الگوهای فرهنگی تعیین می‌شوند)؛
- (۴) مرزهای تحمیلی (به خطوط مرزی که بدون توجه به سیمای فرهنگی ناحیه و تنها در اثر سیاست بین‌المللی به وجود آمده‌اند)؛

(۵) و مرزهای متروکه که امروز دیگر فاقد اعتبار هستند اما آثار آنها هنوز در چشم‌اندازها نمایان است.

• نظریه سافر

سافر (۱۹۹۴) ارتباطات در امتداد مرز بین دو کشور را با توجه به سابقه تاریخی درگیری بین آنها مورد بررسی قرار داده است. او در کار خود به این نتیجه رسیده است که روابط بین دو کشور وابسته به قدرت اتصال منطقه مرزی و اندازه جمعیت اقلیتی که در دو طرف مرز زندگی می‌کنند، دارد (Soffer, 1994, 190).

• نظریه مدیریت مرزهای زمینی بلیک

بلیک در مقاله‌ای با عنوان اهداف مدیریت مرزهای زمینی، شاخص‌های موثر در مدیریت مرزهای زمینی را در قالب شش بخش به صورت زیر بیان کرد:

(۱) مدیریت خط مرزی؛ با اتکا به چارچوب قانونی واضح و روشن جهت کاهش چالش‌های مرزی مانند کشف منابع مشترک مرزی، تغییر مسیر رودخانه و...

(۲) مدیریت دسترسی؛ دسترسی بستگی به تدارک جاده‌ها یا خطوط راه آهن دارد. هدف مدیریت دسترسی این است که شهروندان اجازه دهد تا مادامی که امنیت در سطح مورد توافق برقرار است به صورت آزادانه از مرزها عبور کنند.

(۳) مدیریت امنیت؛ فعالیت‌های امنیتی در مرز وابسته به روابط خارجی، جغرافیا و فرصت‌های اقتصادی دارد.

(۴) مدیریت منابع انسانی؛ همانگونه که جمعیت در حال افزایش است و منابع محدود می‌شوند و بدین ترتیب منابع فرامرزی بیشتر مورد توجه کشورها و دولت‌ها قرار می‌گیرند. مدیریت منابع انسانی باید بر همکاری حول متقابل جهت بهره‌برداری منابع فرامرزی متمرکز و برای ایجاد آرامش بین کشورها تلاش کند.

(۵) مدیریت زیست محیطی؛ مدیریت خوب زیست محیطی نمی‌تواند در جهان مدرن بدون همکاری فرامرزی ایجاد گردد. این فعالیت‌ها در قالب حفاظت از گونه‌های در حال انقراض، پژوهش زیست محیطی، کنترل آتش‌سوزی و آلودگی، جلوگیری از شکار بیرویه و ... صورت می‌گیرد.

(۶) مدیریت بحران؛ مدیریت بحران در تمام سطوح مختلف اتفاق می‌افتد. مدیریت بحران در سطح ملی با تشکیل کمیسیون‌های مشترک باعث پیشگیری از امتداد حوادث در امتداد مرزها و مدیریت بحران در سطح محلی جهت حل بحران در مناطق مرزی می‌تواند در زمینه‌های تبادل اطلاعات و برنامه‌ریزی فعالیت نماید.

• نظریه نیومن

در این نظریه با توجه به تغییرات صورت گرفته در جهان از جمله شکل‌گیری و توسعه مباحثی مانند پدیده قاچاق در اشکال مختلف آن و مسائل دیگر سبب شده است که راه‌های کنترل و مدیریت مرزها به‌عنوان بخش اصلی از اهداف سیاسی حکومت‌ها در راستای تشویق یا محدود کردن حرکات فرامرزی، تامین امنیت کشور و مردم، جلوگیری از قاچاق و دیگر مسائل فرامرزی جایگاه برجسته‌ای را در مباحث مرزی به‌خود اختصاص دهد. نیومن فرضیه‌های زیر را برای مدیریت مرزها ضروری می‌داند (Newman, 2003, 125).

- (۱) مسائل سرزمینی حل شده باشد و هیچ منازعه‌های بر سر محل مرز وجود نداشته باشد؛
- (۲) تعامل فرامرزی بر اساس قانون تسهیل شود؛
- (۳) مرز به‌نوعی در بر دارنده مفهوم امنیت است تا اینکه منشأ درگیری و منازعه باشد؛
- (۴) امکان بهره‌برداری مشترک از منابع وجود داشته باشد؛
- (۵) ایجاد حکومت‌های محلی در این زمینه مناسب و کارساز است.

• دیدگاه ژئوپلیتیکی به منابع جغرافیایی مشاخره

دکتر یدالله کریمی‌پور با تأسی از مدل هاگت منشأ، ریشه و نوع تنش و منابع مشاخره جغرافیایی را در سه گروه کلی جای داده است (جان‌پرور، ۱۳۹۶، ۱۹۴-۱۹۲):

- (۱) منابع ژئواکونومیک؛ زمانی که بخش یا تمام قابلیت‌های اقتصادی یک کشور در گرو مسایل جغرافیایی باشد، اقتصاد جغرافیایی شکل می‌گیرد. به‌طوری که تا سال ۱۹۹۰، منبع اصلی درآمد ۴۰ کشور از راه فروش موقعیت استراتژیک فضای سرزمینشان به قدرت‌های بزرگ حاصل می‌شد؛ این کشورها نمونه کاملی از اقتصاد مبتنی بر جغرافیا بودند. در واقع طراحی درازمدت اقتصادی دولت‌ها در مرزها، بر منابعی استوار است که می‌توان آن‌ها را در شمار منابع مشترک به حساب آورد. اختلاف بر سر مالکیت جزیره‌ها و میدان‌های نفتی، اختلاف بر سر کشتیرانی، محدودیت‌های فلات قاره، مناطق انحصاری و حتی حق دسترسی کشور محصور در خشکی به آب‌های آزاد در شمار مسایل ژئواکونومیک هستند.
- (۲) منابع ژئواستراتژیک و ژئوپلیتیک؛ زمانی که استقلال سیاسی و تمامیت ارضی، وحدت ملی و ارزش‌های اساسی کشور، به فضای جغرافیایی و سیاست ملل دیگر پیوند می‌خورد، منابع ژئوپلیتیک مشاخره شکل می‌گیرد. در واقع آنجاست که سیاست خارجی ملت‌ها و یا استراتژی نظامی آن‌ها تحت تاثیر محیط و فضای جغرافیایی به‌ویژه موقعیت نسبی است، مسایل استراتژیک و ژئواستراتژیک شکل می‌گیرند. اختلاف دیرینه و دامنه‌دار مرزهای دریایی، زمینی و حتی هوایی در شمار مسایل ژئوپلیتیک و تنش‌زا به‌شمار می‌روند.
- (۳) منابع ژئوکاچر؛ از نگاه دکتر کریمی‌پور، بخشی دیگر از اختلافات همسایگان ناشی از رقابت‌ها و تداخل دیرینه منابع و علائق فرهنگی است. این منابع مشاخره در شمار منابع ژئوکالچر محسوب می‌شوند. رقابت‌های دیرینه قومی و ملیگرایانه، تلاش برای صدور ارزش‌های فرهنگی و یا گسترش نظام ارزشی و حمایت از همکیشان در کشور همسایه بخشی از این فعالیت‌ها است.

دیدگاه کلاف مرزی

با افزایش تعداد کشورهای جهان (به تعداد ۲۰۰ کشور) بر پیچیدگی و مسائل مرزها نیز به حد قابل توجهی افزایش یافته است. این موضوع خود زمینه‌های شکلگیری درگیری و خشونت‌ها و هویت‌خواهی‌هایی زیادی را فراهم آورده است. در

کنار این تحولات، مسائل مربوط به تکنولوژی و جهانی شدن زمینه تحرکات گسترده‌ای را در سطوح فضاها ملی، منطقه‌ای و جهانی نیز فراهم آورده و سبب ادغام افراد با یکدیگر شده است. هر چند در نگاه اول این ادغام زمینه کاهش اهمیت مرزها را نشان می‌دهد، اما در واقع این تحرکات در کنار آگاهی بخشی نسبت به هویت و قومیت زمینه در هم آمیختگی و تشدید مرزها در قالب مرزهای هویتی - اداری شده است. به گونه‌ای که می‌توان گفت روند تحولات سبب افزایش تعداد کشورها در قرن بیستم گردیده و این موضوع سبب شکل‌گیری نوعی کلاف مرزی شده است (پیشین: ۲۰۷-۲۰۶).

کنترل و مدیریت مرزها در حال بین‌المللی شدن

پدیده جهانی شدن و ورود به عصر اطلاعات به صورت‌های مختلف سبب تحرک بالای انسان‌ها و کالاها را در فضای جهانی شده است؛ این امر سبب شکل‌گیری دیدگاه‌های جهان بدون مرز می‌شود. اما از پایان جنگ سرد همچنان مرزهای بین‌المللی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین منابع اختلاف میان کشورهای جهان باقی مانده است. البته باید توجه داشت که تحولات انجام شده سبب پیوند و همبستگی بالایی بین کشورها را فراهم آورده به نوعی که کشورها برای تامین منافع ملی و امنیت خود امروز بیشتر از همیشه نیازمند تعامل با فضاها پیرامونی و بین‌المللی هستند. لذا باید قرن بیست و یکم را قرن پیوندهای استراتژیک همه جانبه سیاسی، اقتصادی، نظامی، امنیتی، اجتماعی و بالاخره محیطی دانست (عزتی، ۱۳۸۶: ۷۶).

روش پژوهش:

این تحقیق از انواع تحقیقات کاربردی است و از حیث روش، از انواع تحقیقات آمیخته (ترکیبی) می‌باشد. ابزار گردآوری اطلاعات مطالعات کتابخانه‌ای (فیش‌برداری)، مصاحبه نیمه‌ساختار یافته با صاحب‌نظران و استفاده از پرسشنامه محقق ساخت با گویه به‌منظور آزمون آماری فرضیه پژوهش می‌باشد. جامعه آماری تحقیق، شامل صاحب‌نظران و اساتید و دانشجویان دکتری و کارشناسی ارشد دانشگاه فرماندهی و ستاد آجا آشنا به موضوع تحقیق به تعداد ۴۶ تن که به روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب گردیده‌اند. روش تجزیه و تحلیل اطلاعات، در بخش کیفی تحقیق شامل، استفاده از روش تحلیل محتوای که با هدف شناسایی الزامات و مولفه‌های نحوه اداره مرز انجام گردیده و در بخش کمی جهت آزمون فرضیه‌های پژوهش از آزمون T تحت نرم‌افزار SPSS استفاده شده است.

بحث و بررسی:

با توجه به آنچه تاکنون در خصوص مرز و نحوه اداره آن بر اساس نظریه و مدل‌های موجود طرح گردید، می‌توان ادعا نمود که مرزهای بین‌المللی دارای کارکردهای مختلفی است و نباید هرگز آن‌ها را مانع روابط انسانی دانست. بدیهی است، نقاط قوت و ضعف‌های موجود در مناطق مرزی و اثر آن بر امنیت ملی انکارناپذیرند؛ اما این اثر دارای دو جنبه کاملاً متفاوت است به طوری که اگر ابعاد و الزامات آن را شناسایی کرد و بر هر حوزه برنامه‌ریزی نمود، اثر بجا مانده از آن جهت تامین و تقویت ابعاد امنیت ملی خواهد شد و عکس این موضوع نیز مصداق دارد و در صورت بی‌توجهی به آن‌ها چالش‌برانگیز بوده و دارای اثرات منفی بر امنیت یک کشور خواهد داشت. آنچه به عنوان الزامات اداره مرز که می‌تواند

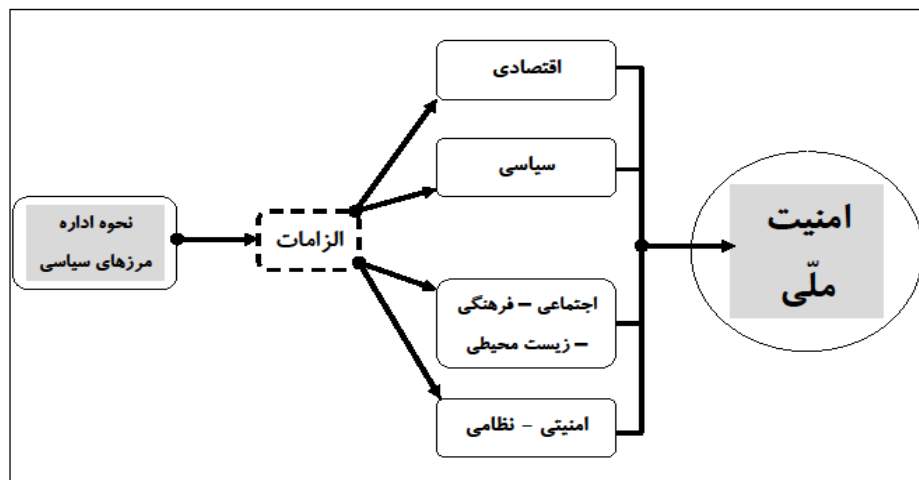
بر امنیت ملی اثر گذاشته و منجر به ایجاد فرصت‌ها و یا تهدیدات گردد، مولفه‌های است که از دارای دامنه گسترده‌ای بوده و در حوزه‌های متفاوت اما مرتبط به هم باید به دنبال آن‌ها بود. این حوزه‌ها همانگونه که در مطالعه انجام شده مشخص گردید شامل ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی، زیست محیطی و امنیتی - نظامی می‌باشد. بنابر این می‌توان استنباط نمود اگرچه کشور ج.ا.ایران با تهدیدات و آسیب‌پذیری‌های امنیتی در مرز خود با ترکیه مواجه است، اما می‌تواند با توجه به الزامات شناسایی شده در این پژوهش مدیریت مرزی در این منطقه از کشور را بهبود بخشیده و آن را تحکیم نماید. یکی از مهمترین فرصت‌های ایران در منطقه این است که کشور ترکیه دروازه اروپا برای ایران محسوب می‌شود و این فرصت مناسبی است تا ایران با تمرکز بر ساختار اقتصادی این منطقه سطح و میزان مبادلات کالاها را افزایش دهد. از طرفی ترکیه با آگاهی از وزن ژئوپلیتیکی ایران و اینکه ایران دارای منابع انرژی است همواره خواستار روابط اقتصادی با ایران بوده هر چند که همیشه به‌عنوان رقیب منطقه‌ای ایران نیز رفتار نموده است.

با توجه به ویژگی‌های مرزی میان ایران و ترکیه و برشماری منابع تنش در این نواحی باید گفت مرزهای غربی به‌ویژه مرز ایران و ترکیه همواره کانون برخورد و تغییرات بوده است. این ویژگی هر چند به‌طور طبیعی مسائل متعدد اجتماعی، اقتصادی، قومی و مذهبی کشمکش‌ها و معضلات گوناگون دیگر مانند قاچاق را موجب گردیده است زیرا چالش‌های موجود در دو طرف مرز ایران و ترکیه به‌خوبی اداره نگردیده و آثار آن به شکل منابع تنش همچنان وجود دارد. اما قطعاً در صورت اعمال مدیریت این مناطق دارای موقعیت مناسبی است برای ارتباطات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و امنیتی برای هر دو کشور.

یافته‌های پژوهش

الف - یافته‌های کیفی

مهم‌ترین یافته‌های این پژوهش به دو شکل کیفی و کمی قابل ارائه هستند. یافته‌های کیفی شامل شناسایی الزامات و ابعاد نحوه اداره و مدیریت مرز میان دو کشور ایران و ترکیه است که شامل: ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و امنیتی - نظامی می‌باشند که بر همین اساس مدل مفهومی زیر تدوین گردیده است. همچنین با توجه به مطالعه نظریه‌های مرتبط با مرز نسبت به تعیین ابعاد، مولفه‌ها و شاخص‌ها و کارکردهای هر یک از نظریه نیز اقدام که نتیجه آن به شرح جدول شماره قابل ملاحظه است.

مدل مفهومی تحقیق

ب - یافته‌های کمی

یافته‌های کمی جهت آزمون فرضیه پژوهش مبنی بر اندازه‌گیری تاثیر نحوه اداره مرز (با توجه به الزامات تعیین شده) میان دو کشور ایران و ترکیه و اثر آن بر امنیت ملی انجام گردیده است در این آزمون از تست T تک متغیره تحت نرم افزار SPSS استفاده شده که نتایج آن به شرح جدول زیر می‌باشد.

One-Sample Statistics

آمار توصیفی	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
	۴۶	۳.۷۵۴ ۷	.۴۴۴۱۶	.۰۶۵۴۹

One-Sample Test

میزان اثربخشی نحوه اداره مرز بر امنیت ملی	Test Value = ۳					
	t	df	Sig. (۲-tailed)	Mean Difference	۹۰% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
	۱۱.۵ ۲۴	۴۵	.۰۰۰	.۷۵۴۶۶	.۶۲۲۸	.۸۸۶۶

نتایج آزمون فرضیه تحقیق بر اساس آزمون میانگین یک جامعه

تفسیر: با توجه به نرمال بودن داده‌های پژوهش جهت آزمون فرضیه پژوهش از آزمون T تک متغیر استفاده تا میزان اثرگذاری نحوه اداره مرز بر امنیت ملی مشخص گردد؛ لذا همانگونه که در جدول بالا ملاحظه می‌گردد: Sig صفر و از ۵ درصد اطمینان کوچک‌تر می‌باشد. بنابر این با توجه به مثبت بودن مقادیر دامنه بالا (۰/۶۲۲۸) و دامنه پایین (۰/۸۸۶۶) و همچنین با استناد به اینکه میانگین بدست آمده برابر ۳/۷۵ است و این مقدار نیز از آماره آزمون (عدد ۳) بزرگ‌تر می‌باشد، بنابر این ادعای پژوهش مبنی بر اینکه الزامات نحوه اداره مرز میان ایران و ترکیه بر امنیت ملی دارای اثر زیادی است، تایید می‌گردد.

نتیجه‌گیری

کشور ترکیه به لحاظ ژئواستراتژیکی و ژئوپلیتیکی از موقعیت ممتازی در اتصال آسیا به اروپا برخوردار است. این کشور متحد آمریکا و رژیم صهیونیستی بوده و دارای اهداف بلندپروازانه‌ای می‌باشد. در نتیجه همواره با ایران در رقابت بوده و به‌طور کلی می‌توان گفت ترکیه در اداره مرزهاش به‌دنبال قلمروسازی امنیتی است؛ همانگونه که در سیاست خارجی نیز دارای رفتاری مبهم و متناقض (عدم تطابق سیاست‌های اعلامی و سیاست‌های اقدامی) است، در نحوه استفاده و بهره‌برداری از نواحی مرزی صرفاً دارای عملکردی امنیتی می‌باشد. اما روشن است که فنآوری جدید ارتباطی و حمل و نقل و تغییرات

سیاسی در طول ده‌های اخیر، مفهوم مدیریت و نحوه اداره مرز را متحول و کارکردهای آن را صرفاً از جنبه‌های امنیتی فراتر برده است. از این جهت ایران نیز باید سیاست‌های اداره مرزهای خود را تغییر داده و با استفاده از یک الگوی هم‌افزا زمینه‌های یکپارچگی را در مناطق و نواحی مرزی مهیا کند تا علاوه بر ایجاد امنیت، بتواند به اقتصاد و مسائل مرتبط با آن فائق آمده و وضعیت را توسعه دهند.

علاوه بر توجه به مسائل اقتصادی جنبه‌های اجتماعی، انسانی و فرهنگی نواحی مرزی نیز باید مورد توجه قرار گیرند. آنچه بدیهی است آن است که ترکیه به دلیل نداشتن معادن غنی و برخوردار نبودن از منابع زیر زمینی، اغلب تلاش نموده است با کشورهای تأمین کننده انرژی فسیلی مانند ایران رفتاری متعادل و منطقی داشته باشد؛ در واقع تنگناهای ژئوپلیتیک ترکیه نه صرفاً از جهت کمبود منابع طبیعی، بلکه از لحاظ محدودیت‌های ژئوپلیتیکی نیز سبب نوعی مسامحه کاری ترکیه با کشورهای همسایه شده است. اما همانگونه که مطرح گردید، این کشور با توجه به همه مسائل پیش‌رو، همواره به دنبال رقابت با ایران بوده و خواهد بود. در یک نتیجه‌گیری کلی باید گفت: الزامات مرزی میان دو کشور دارای ابعاد و حوزه‌های مختلف و متنوع اما به هم پیوست است که چنانچه در هریک از زمینه‌ها مورد غفلت واقع گردد، میزان آسیب‌پذیری هر دو کشور افزایش خواهد داد. از این‌رو و با توجه به دامنه گسترده الزامات نحوه اداره مرز ایران و ترکیه (در ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و زیست محیطی و همچنین مسائل امنیتی - نظامی) این ابعاد بر امنیت ملی ج.ا.ایران دارای اثر زیادی می‌باشد که مهم‌ترین تبعات آن به شرح زیر خلاصه می‌گردد:

(۱) مسائل و اختلافات ایدئولوژیک گسترش یافته و زمینه لازم برای فعالیت گروه‌ها در مرز ایران با ترکیه و همچنین نفوذ آنان به داخل کشور فراهم می‌گردد؛

(۲) در صورت ضعف عملکرد اداره مرز، ضعف کارکردهای امنیتی و دفاعی در مرز آشکار شده و زمینه لازم جهت فعالیت احزاب گُرد و پ.ک.ک ایجاد می‌شود. فعالیت این حزب منجر به فعالیت شاخه ایرانی آن یعنی پژاک گردیده و عناصر این گروهک حوزه فعالیت و مشی مسلحانه خود را از سر خواهند گرفت؛

(۳) مرز ایران و ترکیه با توجه پتانسیل کافی که دارد جهت معبر ترانزیت قاچاق مواد مخدر به اروپا استفاده و این موضوع علاوه بر آسیب‌پذیری‌های اجتماعی برای داخل کشور موجب از بین رفتن وجه بین‌المللی نیز خواهد شد. (خاک ایران هم اکنون نیز محل عبور مواد مخدر تولید شده در پاکستان و افغانستان است. این موضوع در صورتی که پیشگیری نگردد، توسعه یافته و تهدیدات آن در عرصه ملی خود نمایی خواهند کرد)؛

(۴) پدیده قاچاق انسان و کالا در مناطق مرزی نیز یکی دیگر از چالش‌های امنیتی و اقتصادی در نواحی مرزی است؛

(۵) عدم مدیریت مرزی سبب افزایش فعالیت سبروس‌های اطلاعاتی کشورهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای خواهد بود، که این موضوع نیز بر امنیت ملی تاثیر گذار است؛

(۶) در حال حاضر با توجه به فیزیوگرافی مرز میان دو کشور در میان رشته کوه‌های زاگرس معابری وجود دارد که می‌توان از آن‌ها به عنوان دهلیزهای مناسبی برای تردد بازرگانان و کالا و حتی همکاری‌های امنیتی استفاده که این مهم نیز تاکنون مغفول و مورد بهره‌برداری کامل قرار نگرفته است.

منابع:

پیشگاهی فرد، زهرا (۱۳۹۵). مقدمه‌ای بر جغرافیای سیاسی دریاها با تأکید بر آب‌های ایران. تهران. انتشارات دانشگاه تهران.

- پیشگامی فرد، زهرا و سلطانی خلفانی، ناصر (۱۳۸۸). تحلیل سیاست‌های آمایش سرزمینی ایران و ترکیه در مناطق مرزی همجوار، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۶۹.
- جان‌پرور، محسن (۱۳۹۶). نگرشی نو به مطالعات مرزی (مفاهیم، اصول و نظریه‌ها). تهران، انتشارات انجمن ژئوپلیتیک ایران.
- حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۸۱). جغرافیای سیاسی ایران. تهران، انتشارات سمت.
- داینر، الکساندر و هاگین، جاشوا. خطوط مرزی و سرزمین‌های مرزی (غرابت‌های سیاسی در حاشیه دولت - ملت). ترجمه: امیری، هلی و کرمی، افشین (۱۳۹۴). لرستان (خرم‌آباد). انتشارات دانشگاه لرستان. چاپ اول.
- روشندل، جلیل (۱۳۹۰). امنیت ملی و نظام بین‌الملل. تهران، انتشارات سمت.
- زکی، یاشار و نجفی، اسماعیل (۱۳۹۳). بررسی و تحلیل منابع تنش‌ها میان ایران و ترکیه در نواحی مرزی. همایش ملی مرزن‌نشینی، توسعه پایدار و فرصت‌های سرمایه‌گذاری. پارس آباد مغان.
- عزتی، عزت‌الله (۱۳۶۴). جغرافیای نظامی کشورهای همجوار. تهران: انتشارات دانشگاه افسری امام علی (ع).
- فولر، گراهام (۱۳۷۲). قبله عالم (ژئوپلیتیک ایران). ترجمه عباس مخبر. تهران، نشر مرکزی.
- کریمی‌پور، یدالله (۱۳۷۹). مقدمه‌ای بر ایران و همسایگان (منابع تنش و تهدید). تهران، انتشارات جهاد دانشگاهی.
- محمدحسینی، مسعود (۱۳۹۱). مرزهای ایران. تهران، انتشارات دانشگاه امام حسین (ع)، چاپ اول.
- مرادیان، محسن (۱۳۸۹). برآورد استراتژیک ترکیه (سرزمینی، دفاعی، اقتصادی، اجتماعی). تهران. چاپ موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران، چاپ دوم.
- مویر، ریچارد (۱۳۷۹). درآمدی نو بر جغرافیای سیاسی. ترجمه: میرحیدر، ذره، میرحیدر با همکاری سید یحیی صفوی. تهران، انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.

Dillshit, Ramah Datta. (1995). Political Geography, New Delhi: Tata Mc Grew Hill.

Glassner, N. (2003). Martin Ira & Father Chuck, (1989). Systematic Political Geography, USA: Wiley & Sons, Inc.

House(1982). Frontier on the Rio Grand: A political Geography of Development and Social Deprivation, Clarendon Press, Oxford.

Newman, David. (2003). Boundaries. A Companion to Political Geography. Jam Agnew. The United Kingdom. Blackwell publishing.

Suffer, A. (1994).Forms of coexistence and transformer cooperation in a hostile area: the Israeli case, in W. Galloper and et al (eds).